

VALDAS JASKŪNAS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

TARPDISCIPLININIS PAŽINIMAS IR REGIONISTIKOS STUDIJOS: PASTABOS APIE REGIONISTINIUS LITUANISTIKOS PROGRAMOS ASPEKTUS¹

Debating Interdisciplinarity in Area Studies:
Notes on the Programme of Lithuania-Related Research
as an Area Studies Enterprise

SUMMARY

The article discusses interdisciplinarity as a research strategy central to the academic field of area studies in order to test the hypothesis that the programme of Lithuania-related research (Litanistika) is to be an area studies enterprise. Taking into consideration the short tradition of area studies in Lithuania, the article analyzes the nature of area studies and the issues of its metodological relevance as exemplified by recent experience in Asian studies. It is focused on the forms of area studies that issue from social research and the application of critical theory, as well as the determination of national interests. Finally, specific features of the programme of Lithuania-related research as an area studies enterprise are discussed with the aim of suggesting the means for overcoming disciplinary insulation and strengtning internationalisation of the field.

SANTRAUKA

Straipsnyje analizuojant regionistikos studijose taikomas tarpdisciplininio pažinimo strategijas, keliama hipotezė, kad Lietuvoje inicijuotos Litanistikos plėtos programos prielaidos rodo ją esant regionistiniu projektu. Įvertinus nedidelę regionistinių studijų ir mokslinių tyrimų patirtį Lietuvoje, šiame straipsnyje analizuojamos regionistinio pažinimo prielaidos ir metodologinio patikimumo klausimas remiantis pastarųjų dviejų dešimtmečių Azijos studijų iniciatyvomis. Nagrinėjama, kokias regionistinio pažinimo konfigū-

RAKTAŽODŽIAI: tarpdiscipliniškumas, regionistika, litanistika.

KEY WORDS: interdisciplinarity, area studies, Lithuania-related research.

racijas laiduoja socialinio tyrimo metodų ir kritinės teorijos sąveika, kiek ją lemia regionistikos studijų priklausomybė nuo nacionalinių interesų. Tyrimo pabaigoje aptariamos lituanistikos kaip regionistinių tyrimų programos plėtros sąlygos siekiant įveikti disciplininį uždaramą ir skatinti tarptautiškumą.

ĮVADAS

Vienoje savo knygų apie regionistikos studijų (angl. *area studies*) situaciją šiuolaikinio mokslo sistemoje H. D. Harootunianas ir Masao Miyoshi išvalgiai pažymėjo, kad visokie svarsymai apie Azijos studijas turėtų prasidėti nuo jas įgalinančios pažinimo struktūros². Tokią sąlygą galima išplėsti ir ją pritaikyti visiems regionistinio pažinimo projektams, kokie yra ir Azijos studijos. Lietuvos akademinė aplinka negali didžiulotis gausiais darbais, skirtais kitų regionų pažinimui, tačiau regionistikos studijų istorija ir patirtis, sukaupta kitose šalyse, rodo, kad šis akademinis laukas ne tik leidžia kaupti žinias apie geografiškai nutolusius regionus, bet ir kritiškai plėtoti patį regionistinį pažinimą, kuris kykla iš nacionalinės valstybės poreikių. Tokiu regionistiniu projektu laikytina ir viena didžiausių pastarojo dešimtmečio humanitarinių ir socialinių mokslų politikos iniciatyva Lietuvoje – 2009 m. pradėta Nacionalinė lituanistikos plėtros 2009–2015 m. programa³.

Lituanistikos programos kryptys ir tendencijos leidžia išvelgti daugybę panašumų su regionistikos sąjūdžiu, kurio prielaidos ir pasiekti rezultatai pastaruoju metu sulaukė plačios tarptautinės mokslinės diskusijos. Nors lituanistika yra politiškai angažuotas projektas, kilęs iš poreikio sutelkti tyrėjų potencialą apmąstyti nacionalinei kultūrai ir tapatybei iškilusius aktualius klausimus spartaus

visuomeninių vertybių kaitos laikotarpiu, savo prigimtimi ir siekiais jis kuo toliau tuo daugiau įgauna regionistinio projekto bruožų, todėl regionistikos studijų patirtis galėtų būti naudinga ir kritiniam lituanistikos projekto perspektyvų vertinimui, ir išskylančių problemų sistemiam sprendimui. Pastaruoju metu regionistikos studijoms ir tyrimams būdingi bruožai – nacionalinis interesas, tarpdiscipliniškumas, metodologinė įvairovė, tarptautinis kontekstualizavimas, – susiję su nuolatinėmis regioninės apibrėžties paieškomis lituanistikos programoje, ypač aiškiai atsiskleidžia „Lituanistikos tyrimų plėtros strateginėse gairėse“⁴.

Nuo pat pradžių lituanistika buvo apibrėžiama kaip skirtingas tyrimų disciplinas apimantis regioninis tyrimų laukas, kurio objektas – Lietuvos valstybės, visuomenės, kultūros, lietuvių tautos, jos kalbos praeitis, dabartis ir ateitis. Po trejų programos vykdymo metų lituanistikos tyrimų plėtros strateginėse gairėse užsimenama, kad viena rimčiausių šiame akademiniam lauke išryškėjusių problemų yra nepakankamas tarpdiscipliniškumas. Nors kuriant šią programą buvo siekiama skatinti *tarpdiscipliniškumą*, jį suvokiant kaip sąveiką mokslinių disciplinų, kurias apibrėžia ne objekto geografija, o saviti tyrimų metodai, programos įgyvendinimo metodai prisidėjo prie lituanistikos *daugiadiscipliniškumo* įtvirtinimo – dauguma tyrimų (nors

anaiptol ne visi) telkiasi paskirose disciplininėse erdvėse, išvengiančiose platesnio tarpdiscipliniškumo.

Lituanistikos strateginėse gairėse ne kartą minimi tarpdisciplininiai tyrimai, bet stebina tai, kad net neužsimenama apie priežastis, lemiančias tarpdiscipliniškumo stoką. Iš šio ir kitų dokumentų matyti, kad lituanistikos programos savitumą sudaro tik mokslo administravimo priemonės, o nuodugnesnės dalykinės refleksijos nesiekiamas. Lituanistikos

stiprybės ir silpnybės vertinamos mokslo politikos ir planavimo, bet ne mokslo inovacijų aspektu. Vis dėlto pripažįstant, kad tarpdiscipliniškumas laikomas svarbia bendraja tyrimų kokybės vidine prieleida, šis straipsnis kaip tik ir skirtas apžvelgti regionistikos studijose, kurios ilgą laiką laikytos svarbiausiu tarpdisciplininio pažinimo lauku, jau porą dešimtmečių vykstančią polemiką dėl tarpdiscipliniškumo prielaidų ir įgyvendinimo problemų.

REGIONISTIKOS STUDIJOS IR TERITORINĖ APIBRĖŽTIS

Pamatinis regionistikos studijų tapatybės bruožas – priklausomybė nuo nacionalinės valstybės galios apibrėžti kultūros ir istorijos teritorijas. Nacionalinė valstybė suteikia stipriausią institucinį pagrindą regionistikos studijoms, ir tai puikiai demonstruoja lituanistikos programos pavyzdys. Nors globalizacijos sąlygos sparčiai keičia nacionalines praktikas, ilgą laiką buvusi svarbi regionistikos studijų sąlyga – nacionalinė valstybė vis dar tebėra pagrindinis šių studijų objektas, kuris nesunykto, nepaisant kapitalo, technologijų, informacijos ir darbo jėgos judėjimo greičio bei apimčių ir naujų regioninių bei globalių ekonominės ir politinės organizacijos priemonių atsiradimo. Mobilumui tampant svarbiausiu dabartinio pasaulio bruožu, kaip pažymi Arjūnas Appadurai, jam ir toliau tebėra būdingos „struktūros, organizacijos ir kitos socialinio stabilumo formos.“⁵

Regionistikos studijų kaip institucionalizuoto pažinimo pradžia laikomas laikotarpis po Antrojo pasaulinio karo, kai susiklostė prielaidos naujam geopo-

litiniam pasaulio regionų pažinimui. Regionistikos, kaip akademinės disciplinos, pagrindiniu analizės objektu tapo teritorijos, daugelis kurių buvo neseno Europos imperializmo padarinys, ir jose veikiančios skirtingos socialinės, ekonominės ir kultūrinės formos. Susiejus euroamerikietišką nacionalinės valstybės sampratą ir komparatyvinį požiūrį, besiremiantį normatyvine „Vakarų civilizacijos“ galia, regionistikos studijos artikuliuo suverenių valstybių ir iš jų sudarytų regionų skirtingumą pagal jas skiriančias ribas. Toks į valstybę orientuotas požiūris lėmė, kad studijuojamus regionus imta laikyti „sąlygiškai nejudriais bruožų dariniais, kuriuos skiria daugiau ar mažiau tvarios istorinės sienos ir telkia daugiau ar mažiau tvarios savybės.“⁶

Bendrosios regionistikos studijų prielaidos rodo jas buvus sudėtine modernistinio projekto dalimi siekiant pertvarkyti pasaulį pagal, metaforiškai kalbant, „Vakarų atvaizdą“. Dėsninga, kad vertingiausią tokio „kito“ pasaulio pažinimo dalį sudarė ne klasikinių kalbų ar

literatūros išmanymas, ilgą laiką buvęs klasikinio universitetinio išsilavinimo dalimi, o modernios visuomenės kaitos procesų tyrimas, ypač orientuojantis į valstybės kūrimą ir ekonominį augimą. Žinant, kad studijos ir tyrimai beveik be išimties buvo sutelkti universitetuose, o tuo užsiimančių universitetų padalinių dauguma mokslininkų buvo ekonomistai, politologai, rečiau istorikai ir antropologai, jie turėjo puikias sąlygas inicijuoti naujas tarpdalykinių tyrimų formas, tačiau svaresnių tarpdiscipliniškumo pasiekimų nepasiekta. Daugelis tyrėjų pasiliko prie savo disciplininių požiūrių ir metodų. Galiausiai pasibaigus Šaltajam karui paaiškėjo, kad regionistika taip ir nesukūrė jai būdingos teorijos ir savitos metodologijos.

REGIONISTIKA KAIP TARPDISCIPLININIS PROJEKTAS

Nors dėl globalizacijos procesų kilo regionistikos studijų krizė, reikia pripažinti, kad šis akademinis laukas turėjo beveik lemiamą reikšmę humanitarinių ir socialinių mokslų tapatybės pokyčiams nuo XX a. vidurio. Šie pokyčiai buvo susiję su mokslininkų regionistų diegimais ir įteisintomis naujomis sampratomis ir pažinimo formomis. Rinkdami naujus duomenis, kurdami naujas koncepcijas, formuluodami naujus požiūrius visuomenės pažinimo klausimais bei naujus analizės žingsnius, įteisindami požiūrio į „vietinius“ ir „kitus“ analitinę vertę, pagrįsdami kultūriškai įsigalėjusių vertinimus ir aiškinimus bei sukurdami naujo tipo daugiadisciplininius akademinis darinius, jie intelektualiai ir politiškai sukrėtė, o kartais ir perkeitė

Po Šaltojo karo sumenkus strateginei sienų reikšmei, regionistikos studijos patyrė stiprų spaudimą persiorganizuoti į akademinį lauką, kuris kurtų žinias apie transnacionalinius ar net postnacionalinius procesus. Šis uždavinys išreiškė poreikį permąstyti regioniško samprata, perspektyvą „iš šalies vidun“, kai dominuoja klausimai ir problemos, atspindintys išorės suinteresuotų veikėjų bei institucijų ekonominius ir saugumo interesus, keisti „žolės šaknų“ (Arjuno Appadurai terminas) perspektyvą, kurią sudaro požiūris į kasdienybės kultūrą ir gyvenimo būdą. Ši perspektyva įsigalėjo ir pastarųjų dviejų dešimtmečių regionistikoje, kuri iš dalies išitraukė ar skatinama išitraukti į kultūros studijų problematiką⁷.

universitetus ir socialinių bei humanitarinių mokslų disciplinas. Regionistikos studijos skynė kelią kitiems daugiadiscipliniams akademiniamis judėjimams: moterų studijoms, lyčių studijoms, diasporų studijoms, kultūros studijoms, vizualiosios kultūros studijoms ir kt.⁸

Grįžtant prie regionistikos studijų ištakų, kaip pažymėjo vienas pokario regionistikos studijų JAV „architektų“ Robertas Hallas, regionistikos pirmtaku laikytos klasikinės senovės Graikijos ir Romos studijos. Abu šiuos akademinis laukus sieja kalbinių kompetencijų kaip mokslinio tyrimo pagrindo poreikis. Tačiau Hallas pripažino, kad apsiribojimas filologine prieiga lėmė tradicinės humanistikos nesėkmingą bandymą susintetinti platų žinių spektrą. Jo manymu,

šiuolaikinių regionistikos studijų pranašumas – galimybė „išsamiam regionų pažinimui“ pasitelkti socialinių mokslų disciplinas⁹. Taigi regionistikos studijų modernizavimas susijęs su socialinių mokslų pritaikymu ir jų teikiamomis galimybėmis sisteminti paskirus duomenis, teikti jų reikšmės apibendrinimus, žemėlapiuoti jų dėsningumus, skirtumus ir pokyčius. Hallas neabejojo, kad siekiant užbaigti humanistikoje pradėtą projektą, šiuolaikinės regionistikos studijos turės perimti socialinių mokslų disciplinose naudojamus metodologinius ir teorinius įrankius. Kita vertus, regionistikos studijas jis traktavo kaip akademinę lauką, kuris turėtų įveikti tradicinių disciplinų uždaramą ir nenorą sąveikauti nei tarpusavyje, nei su realiu pasauliu. Iš prigimties tarpdisciplininės regionistikos studijos buvo projektuojamos kaip skirtingų disciplinų ekspertų susitikimo vieta sudarant galimybes tikrinti skirtingų disciplinų hipotezes bei surinktus neapdorotus duomenis ir skatinant kurti naujas teorijas. Kitaip tariant, regionistikos studijoms buvo numatyta tarpininko funkcija siekiant atnaujinti disciplinas ir kuo labiau priartinti jas prie realaus gyvenimo¹⁰. Hallo manymu, regionistikos studijų pranašumas susijęs su galimybėmis disponuoti duomenimis apibrėžtame lauke, o tokios horizontalios studijos, apimančios visas disciplinas, leis sukurti solidų pagrindą universaliajam socialiniam mokslui¹¹.

Jau Hallas pastebėjo, kad nepatenkinti intelektualiniu ir socialiniu uždaramu pokario JAV mokslininkai gausiai pildė regionistikos specialistų gretas siekdami akademinio atvirumo ir gelbėdami jų

atstovaujamas disciplinas. Kaip rodo H. D. Harootuniano ir Masao Miyoshi atliktas tyrimas¹², šie pokyčiai ilgainiui iškreipė pačią tarpdalykiškumo regionistikos studijose sampratą ir leido iš naujo įtvirtinti disciplininę segmentaciją.

Šaltojo karo pabaiga iš visų socialinių mokslų labiausiai paveikė politikos mokslus. Kaip ir daugelis regionistikos studijų iniciatyvų, JAV kilusi akademinė polemika dėl teorijų taikymo lyginamojoje politologijoje atskleidė seną prieštarą tarp regionistikos studijas palaikančių ir joms oponuojančių socialinių mokslų¹³. Nuomonės pasidalijo į dvi stovyklas. Griežto discipliniškumo atstovai išsakė nuomonę, kad regionistikos studijos kuria aprašomojo pobūdžio duomenis, kurie vėliau turėtų būti įtraukti į universalias teorijas ir disciplinines metodologijas. Tarpdalykinių kultūros studijų specialistai palaikė nuomonę, kad nauji transnacionaliniai procesai veikia visus pasaulio regionus, todėl kvietė socialinius mokslus studijuoti pačius globalizacijos procesus kartu įvertinant regionų savastį.

Inicijuota programa peržiūrėti regionistikos studijų tikslus ir prielaidas globalizacijos sąlygomis išryškino tris pozicijas. „Kietųjų“ disciplininių socialinių mokslų atstovai laikėsi negatyvios nuostatos regionistikos atžvilgiu, kurią dar sutvirtino pasitikėjimas universaliais jų taikomų teorijų ir metodų nauda, o jų gretose buvę regionistai pateikė argumentus, kaip įtraukti pasaulio regionų studijas į socialinio pažinimo erdvę. „Minkštųjų“ visuomenės mokslų, pavyzdžiui, istorijos ir antropologijos, atstovai, bendradarbiaudami su humanitarais,

pademonstravo daug didesnį jautrumą įvairiuose pasaulio regionuose įsigalėjusioms pažinimo formoms. Dviejų stovyklų nuomonių skirtumai sukūrė naują intelektualinę erdvę formuoti globaliam pažinimui, apimančiam universalią teoriją ir vietines praktikas. Naujoji perspektyva buvo pavadinta „kontekstui jautriu socialiniu mokslu“ ir atvėrė galimybes įvairiems socialinių mokslų ir humanistikos atstovams teoriškai svarstyti regionistikos studijų perspektyvas¹⁴.

Pateiktas pavyzdys tėra viena iš daugelio socialinių ir humanitarinių mokslų tarpdisciplininio dialogo iniciatyvų, kilusių regionistikos studijose. Aptarta nauja socialinio mokslo forma buvo pasirinkta dėl galimybių sukurti globalią perspektyvą kartu išvengiant imperialistinių ir dominavimo tendencijų. Ji išlaiko aukštą tarptautiškumą tiek intimi, tiek dalyvavimu joje bei sudaro sąlygas reikštis daugiakultūrei rasės, socialinės klasės, lyties, etniškumo, tautiškumo, religijos, seksualinės orientacijos ir kitai įvairovei. D. Luddeno nuomone, šis mokslas yra „globalus savo požiūriu, argumentais ir pritaikomumu, bet lokalus empirinių duomenų, taikymo ir santykio su žmogumi požiūriu.“ Inicijuotas regionistikos studijų aplinkoje šis globalus pažinimas pranoksta regionistikos ribas, kadangi nesiremia aprioriniu pasaulio teritoriniu padalijimu. Priešingai, „jo požiūris į regionistikos studijas yra iš esmės utilitarinis. Jis apibrėžia sritį, esančią greta regionistikos studijų, ir apimdamas regionistinį pažinimą bei suteikdamas jam naują reikšmę ir pritaikomumą, leidžia regionistikos studijoms dalyvauti naujoje globalumo tyrimų erdvėje.“¹⁵

„Kontekstui jautrus socialinis mokslas“ daugiausia dėmesio sulaukė dėl socialinių mokslų hegemonijos regionistikos studijose. Apžvelgdamas Pietryčių Azijos studijas ir tyrimus JAV, Jamesas Scottas pripažįsta, kad istorinė socialinių mokslų disciplinų hegemonija kelia problemų, nes smarkiai iškreipia regioninio tyrimų lauko pažinimą ir požiūrį į jį. Dėl aiškiai išreikšto JAV geopolitinio intereso šiame regione ir Vietnamo karo socialinių mokslų perspektyva tapo vyraujančia šio regiono studijose paversdama „Pietryčių Azijos studijas savotiška keistyste su plačiau, nei tikėtina, išplėtotais politinių mokslų ir antropologijos tyrimais bei apgailėtinais menka literatūros, meno, muzikos, klasikinių studijų ir šiuolaikinės populiariosios kultūros tyrimų sritimis.“¹⁶ Scottas nurodė, kad teorijų, dažnai tapusių madingomis susiklosčius atitinkamai pažinimo politikos konjunkčiai, skatinama nežabota „interpretacijos laisvė“, kurios rezultatai turi menką vertę¹⁷. Pabrėždamas ryšį tarp teorijų hegemonijos ir regionų pažinimo politikos, Scottas aiškina, kad teorijos ne tik įsigali ir pasitraukia užmarštin, bet yra skatinamos arba marginalizuojamos, palaikomos arba demonizuojamos, atmetamos arba peržiūrimos. Jos taikomos kontekstualiai ir keičiamos siekiant labai konkrečių tikslų priklausomai nuo institucijos, kurios kultūriniam kapitalui sukurti jos pasitelkiamos.

Kitas Pietryčių Azijos specialistas, Benedictas Andersonas, teorijos viršenybę šiuolaikinėse Pietryčių Azijos studijose vertina kaip pokolonijinės regionistikos įvaizdžio sudėtinę dalį. Kolonijiniai biurokratai mokslininkai tiesiogine šio

žodžio prasme valdė savo studijų objektą ir taip tiesiogiai jį pažino, o šiuolaikiniai regionistai yra valdomi savo disciplinų ir katedrų universitetuose ir yra priklausomi nuo „teorių rinkos“, sąlygojančios studijų objektus ir metodus. Be to, kolonijiniai tyrimai priklausė nuo administracinės regiono apibrėžties, o

šiuolaikinėje regionistikoje regionai figūruoja tik kaip atvejai teorijos taikymo erdvėje. Taigi regionistikos studijų modernizavimą Andersonas pirmiausia sieja su vieta, kurioje atliekamas tyrimas, ir tiriamos erdvės atskirtimi, arba jo paties žodžiais tariant, atskirtimi tarp darbo vietos ir meilės erdvės¹⁸.

REGIONISTIKOS TARPDISCIPLINIŠKUMO KRITIKA IR ANTIREGIONISTINIAI PROJEKTAI

Praeito amžiaus paskutiniajame dešimtmetyje pasigirdusi regionistikos studijų kritika leido aiškiai suprasti, kad nepaisant pradinių intencijų sukurti tarpdisciplininę pažinimo platformą, institucinės regionistikos studijų formos išlaiko regiono išmanymo ir bendrojo pažinimo atskirtį¹⁹. Paradoksas, bet regionistika tapo pagrindine izoliuoto disciplininio pažinimo sistemos, kurią regėjo esant beveik akademinės hierarchijos dugne, sergėtoja. Kartu ji pasirengusi išlaikyti nacionalinės valstybės privilegijuotą statusą studijų ir tyrimų srityje. Dabar matyti, kad nepaisant pažadų, regionistika niekada net neketino susieti kelių disciplinų į viena. To priežastis – išlikęs noras studijose ir tyrimuose sutelkti dėmesį į aprėpiamus nacionalinius bruožus nepaisant jų priklausomybės nuo socialinių mokslų modelių, pabrėžiančių „normatyvinių“ socialinių sistemos prioritetą²⁰.

Regionistikos kritika mokslininkus privertė ieškoti naujų šio akademinio lauko perspektyvų ir permąstyti jo intelektualines prielaidas, jo santykį su akademinėmis disciplinomis. Viena iniciatyvų kritiškai įvertinti regionistikos studijų prielai-

das – tai Tessos Morris-Suzuki antiregioninių studijų projektas. Kritikuodama sampratą, kad regionai neva yra heterogeniški dariniai, kuriems galima priskirti tam tikrus unikalius bruožus, ji teigia, kad „teritorinės pažinimo programos, paremtos regionistikos studijose atsiradusiu „regionų“ įsivaizdavimu, tam tikra prasme yra kliuvinys, kuris šiuolaikinės pasaulio sistemos prigimtį paverčia *mažiau*, o ne *daugiau* matoma ir suprantama.“²¹

Kaip tokių antiregioninių studijų pavyzdį Tessa Morris-Suzuki nurodo šias tirtinas temas. Pirma, mokslininkė atkreipia dėmesį į problemų ir iššūkių, kylančių vietinėms sąlygiškai decentralizuotoms bendruomenėms įvairiuose pasaulio regionuose susiduriant su modernia nacionaline valstybe, tyrimų poreikį. Šių bendruomenių kultūrinė patirtis nebūtų pastebėta jas studijuojant nacionalinių arba įprastų regionų studijų požiūriu. Antra tema – tam tikrų idėjų arba ideologijų suvokimo, taikymo ir plėtojimo įvairiose situacijose tyrimai. Tokių idėjų cirkuliavimo erdvė gali būti įvairūs socialiniai reiškiniai – nuo komunistinės ideologijos iki naujų religinių judėjimų. Trečias galimas antiregioninių studijų va-

riantas yra socialinio globalių sistemų ar organizacijų (pavyzdžiui, Pasaulio Banko, Raudonojo Kryžiaus) formavimosi, jų kūrimosi ir sąveikos su vietos visuomenėmis tyrimas. Toks tyrimas atskleis būdus, kuriais tarptautiniai dariniai sukuria tik jiems būdingus kultūrinių resursų ir elgesio modelių tinklus – bendras „tradicijas“, kurios pranoksta įprastai apibrėžiamus „regionus“.

Antiregioninių studijų pranašumu laikoma tai, kad joms reikia tradiciškai regionistikos specialistų įgyjamų žinių: gero įvairių kalbų ir visuomenių išmanymo, teorinio tiriamų ar studijuojamų problemų pažinimo. Tokios studijos paprastai remiasi keletu mokslininkų, tyrinėjančių ir esančių skirtingose vietose, bendradarbiavimu. Nuo įprastų regionistikos studijų jos skiriasi tuo, kad nereikia suburti įvairių disciplinų vieno socialinio „viseto“ tyrimams, be to, nereikia suderinti skirtingų regiono specifikos žinių vienoje disciplinoje. Priešingai, jos naudoja žinias apie įvairias vietas ir taiko įvairias disciplinines nuostatas tam, kad tirtų konkrečias disciplinas ir regionus pranokstačias problemas²².

Kitas pavyzdys, rodantis regionų sampratos pokyčius, galėtų būti 1997–2002 m. Havajų universiteto Havajų, Azijos ir Ramiojo vandenyno studijų mokyklos vykdytas projektas *Judančios kultūros: Azijos ir Ramiojo vandenyno studijų pertvarka*. Programos vadovas Toby Volkmanas, atkreipdamas dėmesį į dramatiškai pasikeitusį ir neįtikėtinai tarpusavyje susaistytą šiuolaikinį pasaulį, pripažino, kad nuodugnus įvairių vietovių pažinimas, kurį visada teikė regionistikos studijos, tebėra reikalingas, bet atėjo

laikas peržiūrėti pagrindines šio akademinio lauko prielaidas ir procedūras. Vienas iš probleminių klausimų susijęs su savitų ir stabilių regionų, turinčių derančias tarpusavyje kultūrinės, geografinės ir lingvistinės tapatybes, samprata ir poreikiu ieškoti būdų suprasti, kaip lokaliai „tapatybės ir kultūros formuojamos ir kinta sąveikaudamos su galinomis globaliomis jėgomis.“²³

Šiuo projektu siekta kvestionuoti išgalėjusias laiko ir erdvės sampratas regionistikos studijose. Kaip rodo daugelis teorinių regionistikos tyrimų, regionistikos akademiniam diskurse ilgą laiką per mažai dėmesio buvo skirta skirtingoms erdvės/mąsto teorijoms. *Judančių kultūrų* projektas per kelias fazes, kurios apėmė ne tik tyrimus, bet ir pedagogiką, sukūrė įdomų metodą, kai tuo pačiu metu įvairiose Azijos ir Ramiojo vandenyno regiono vietose (Fidžyje, Naujojoje Zelandijoje, Singapūre, Japonijoje) mokslininkai, studentai, vietinių bendruomenių atstovai, politikai ir kiti, naudodamiesi vaizdo konferencija, diskutavo parinktomis lokaliai kultūros ir globalizacijos sąveikos temomis žvelgdami į šias problemas iš skirtingų regioninių perspektyvų. Sukurto pedagoginio modelio sėkmę lėmė atsiradusi galimybė apmąstyti regionistikos studijose egzistuojančių galių persiskirstymą. Modelis grindžiamas interaktyvių technologijų panaudojimu siekiant sukurti dinامينius ryšius tarp vietų, kuriose regionistikos studijos vyksta, ir vietų, kurios studijuojamos, šitaip suaktyvinant ryšį tarp pažinimo subjekto ir objekto²⁴.

Apibendrinant galima teigti, kad nepaisant regionistikos studijų kritikos, specialistai sutaria, kad nėra kito pasirinkimo.

kimo, kaip ieškoti būdų, kurie leistų regionistikos studijoms atlikti aiškesnį intelektualinį vaidmenį akademinėje bendruomenėje. Globalizacijos ir transnacionalinės tendencijos rodo, kad nacionalinė valstybė nebėra vienintelis tyrimo objektas, tačiau būtų klaida teigti, kad tariamai

besienė ekonominė ir daugiakultūrinė aplinka naikina nacionalinio tapatinimosi poreikį. Sutariama tik dėl to, kad globalizacijos sąlygomis nacionalinė tapatybė praranda turėtas hegemonines pozicijas ir transformuojasi į sudėtingesnės kompleksijos tapatybės formas.

IŠVADOS: LITUANISTIKA KAIP REGIONISTIKOS PROJEKTAS

Regionistikos studijų kritika ir jos išprovokuoti pokyčiai iš esmės paskatino atsisakyti holistinio regionį ir jų kultūrį suvokimo. Ši nuostata ne mažiau svarbi ir lituanistikai, kuriai būdinga daugelis regionistinio pažinimo bruožų. Kaip ir regionistikos studijas, lituanistiką saisto valstybės reprezentuojamas nacionalinis interesas (šiuo atveju iš esmės – puoselėti lietuviškąją tapatybę), kuris legitimuoja priemones jį realizuoti ir patį diskursą, bet neišsprendžia kylančių mokslinio patikimumo problemų. Ši legitimumo ir moksliskumo įtampa neišvengiamai veikia mokslo sistemą, versdama ją adaptuotis, ieškoti tinkamos tikslams pasiekti struktūros, o mokslininkus – prisitaikyti prie nacionalinio mokslo nomenklatūros sąlygų.

Nuo pat pradžių lituanistikos plėtra planuota kaip *tarpdisciplininė* programa, tačiau tarpdiscipliniškumas yra vienas sunkiausiai įgyvendinamų uždavinių, verčiančių diskutuoti dėl skirtingų disciplinų metodologinio indėlio į regionistikos tyrimus. Vykstanti lituanistikos plėtra iki šiol daugiausia naudojasi administracinėmis priemonėmis, kurios leido sukurti *daugiadisciplininę* lituanistinių tyrimų lauką, tačiau menkai prisidėjo prie *tarpdiscipliniškumo* didinimo,

kadangi šis kelia reikalavimą apibrėžti tyrimus ne tik pagal objektą, bet ir pagal metodologiją. Metodologijos klausimas lituanistikoje išlieka opus jau vien dėl kryptingos empirinės programos orientacijos, neabejotinai naudingos kultūros išteklių administravimui, bet menkai prisidedančios prie mokslinės metodologijos plėtros²⁵. Mėginimą skatinti tarpdisciplininį dialogą galima išvelgti naujosiose lituanistikos tyrimų plėtros strateginėse gairėse, bet ir šiuo atveju nesudėtinga pastebėti, kad sąlygas dialogui apibrėžia ne akademinė diskusija, o „reprezentacinis“ konsensusas, t. y. poreikis laiduoti skirtingų disciplinų dalyvavimo Lituanistikos programoje galimybes.

Kaip regionistinį projektą lituanistikos plėtrą ypač varžo neišplėtos tarptautiškumo prielaidos. Kaip rodo regionistikos studijų patirtis, šiuolaikiniai regionistikos tyrimai iš esmės yra sudėtinė globalaus pažinimo dalis ir nebesiremia aprioriniu pasaulio teritoriniu padalijimu. Lituanistika, priešingai, susiformavo kaip (anti)kolonijinis projektas, t. y. kaip mėginimas įtvirtinti lietuviškosios tapatybės, kultūros, globalių tendencijų poveikio sumažinimo apibrėžtis, kurios laikomos efektyviomis priemonėmis lietuviškumui išsaugoti.

Vis dėlto nedera pamiršti, kad bet kokia tapatybė yra kintantis reiškinys, o nacionalinė tapatybė šiandien neatsiejama nuo globalaus pažinimo formų, kurias sukuria migracijos, akultūracijos, transkultūrinės patirties procesai. Šia prasme lietuviškoji kultūra, jos paveldas, požiūris į jį neatsiejama globalaus pažinimo, kuris neturėtų būti tapatinamas su tapatumo devalvavimu, dalis. Todėl ir lituanistikos plėtra įmanoma tik didinant tyrimų tarptautiškumą, kuris turėtų būti suvokiamas ne tik kaip vietos tyrėjų laimėjimų sklaida, bet kaip platesnės tarptautinės mokslo bendruomenės įtraukimo į regionistikos problemų analizę skatinimas ir pačių įvairiausių regioninių ir globalaus pažinimo formų įtraukimas į mokslo tyrimų lauką.

Dabartinei lituanistikai kaip regionistiniam projektui trūksta įsitraukimo tų, kuriems lituanistiniai tyrimai nebūtų regioninio agentavimo dalis, t. y. mokslininkų užsienyje, studijuojančių lituanistiką „iš šalies“. Tai leidžia iš esmės išlai-

kyti lituanistiką empirinių tyrimų erdvėje (nenuostabu, kad tokie ir yra dauguma lituanistinių tyrimų) išvengiant platesnio teorijų taikymo ar metodologinės analizės, o tai galiausiai atsigręžia prieš pačią lituanistiką menku metodologiniu pagrįstumu. Visa tai rodo, kad Lituanistikos projektas yra vykdomas savotišku kolonijiniu režimu – siekiant sukurti kuo didesnę prieigą prie empirinių duomenų, bet nepalyginti mažiau dėmesio skiriant teoriniam jų panaudojimo aspektui, todėl neskatinama naujų kultūrinio ir socialinio sambūvio galimybių bei perimti skirtingas vertybines sistemas.

Reikia tikėtis, kad lituanistikos programa pagaliau atsisakys ambicijų sukurti pavyzdinę lietuvišką tapatybę ir išnaudos visas esamas prielaidas sukurti solidžią regionistinių tyrimų infrastruktūrą, orientuotą į atvirumą ir tarptautiškumą, kurioje lituanistikos ar kitų regionų tyrimai greta kitų regioninio pažinimo formų bus naudojami naujoms metodologinėms hipotezėms kelti ir jas tikrinti.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Dėkoju dr. Vytautui Rubavičiui už vertingas pastabas dėl šio straipsnio pirminio varianto, nes jos padėjo išvengti kai kurių netikslumų ir patvirtino tyrimo metu kilusias abejones. Nepaisant kolegiško patarimų, straipsnyje likusios klaidos tenka autoriaus atsakomybei.
- ² Miyoshi Masao, H. D. Harootunian (eds). *Learning Places: The Afterlives of Area Studies*. – Duke University Press, Durham, 2002, 2.
- ³ Žin., 2009, Nr. 48-1904.
- ⁴ Paskelbtos instituciniame Lietuvos mokslo tarybos tinklalapyje 2011 m. gruodžio 21 d.
- ⁵ Appadurai Arjun. *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. – University of Minnesota Press, Minneapolis, London, 2001, 5.
- ⁶ Ten pat.
- ⁷ Žr. Burgess Chris. The Asian Studies “Crisis”: Putting Cultural Studies into Asian Studies and Asia into Cultural Studies, *International Journal of Asian Studies*, 2004, Vol. 1, No 1, p. 121–136; Clark Juliet. Asian Studies in “Crisis”: Is Cultural Studies the Answer?, *International Journal of Asian Studies*, 2006, Vol. 3, No 1, p. 95–110.
- ⁸ Szanton David L. The Origin, Nature, and Challenges of Area Studies in the United States, *The Politics of Knowledge: Area Studies and the Disciplines*. Ed. by David L. Szanton. – University of California, Berkeley, 2003.
- ⁹ Hall Robert. *Area Studies: With Special Reference to Their Implications for Research in the Social Sciences*. – Committee on World Area Research

- Program, Social Science Research Council, New York, 1948.
- ¹⁰ Rafael Vicente L. The Cultures of Area Studies in the United States, *Social Text*, 1994, Vol. 41, p. 94–95.
- ¹¹ Hall, *op. cit.*, p. 49.
- ¹² Miyoshi, Harootunian, *op. cit.*
- ¹³ Polemikai skirtas specialus žurnalo *PS: Political Science and Politics* 1997, Vol. 30, No 2.
- ¹⁴ Ludden David. Area Studies in the Age of Globalization, *Frontiers: The Interdisciplinary Journal of Study Abroad*, 2001, Winter, p. 7–8.
- ¹⁵ Ludden, *op. cit.*, p. 8.
- ¹⁶ Scott James. Foreword, *Southeast Asian Studies in the Balance: Reflections from America*. Ed. by Charles Hirschman, Charles Keyes and Karl Hutterer. – Association of Asian Studies, Ann Arbor, 1992, p. 2.
- ¹⁷ Ten pat, p. 5.
- ¹⁸ Anderson Benedict. The Changing Ecology of Southeast Asian Studies in the United States, 1950–1990, *Southeast Asian Studies in the Balance: Reflections from America*. Ed. by Charles Hirschman, Charles Keyes and Karl Hutterer. – Association of Asian Studies, Ann Arbor, 1992, p. 27–35.
- ¹⁹ Miyoshi, Harootunian, *op. cit.*, p. 6.
- ²⁰ Ten pat, p. 8.
- ²¹ Morris-Suzuki Tessa. Anti-Area Studies, *Communal/Plural*, 2000, Vol. 8, No 1, p. 12.
- ²² Ten pat, p. 20–22.
- ²³ Cit. iš: Wesley-Smith Terence, Jon Goss (eds). *Remaking Area Studies. Teaching and Learning across Asia and the Pacific*. – University of Hawai'i Press, Honolulu, 2010, p. xviii.
- ²⁴ Ten pat.
- ²⁵ Metodologinio Lietuvos humanitarinių tyrimų atsinaujinimo problema paskirose disciplinose ar apskritai pastaruoju metu sulaukia vis didesnio tyrėjų dėmesio. Iš naujausių iniciatyvų paminėtina Vyčio Čiubrinso straipsnis „Etnologija ir sociokultūrinė antropologija Lietuvoje: nuo tautos kultūrą gelbstinčios etnografijos iki kosmopolitinės antropologijos“ (*Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 2011, Nr. 11 (20), p. 49–68) apie etnologijos ir antropologijos skirtis ir metodologines apibrėžtis; taip pat Vytauto Rubavičiaus svarstymai apie kultūros tyrimų metodologijos pokyčius ir naujų teorijų įsigalėjimą (Medijų teorijos poveikis kultūros tyrinėjimams, *Lietuvos kultūros tyrinėjimai*, 2011, Nr. 1, p. 14–27).